

УДК [904.22 : 904.5] (477.75) «638»
 DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2021.2\(34\).514](https://doi.org/10.33782/eminak2021.2(34).514)

ЗБРОЯ У ПОХОВАЛЬНОМУ ОБРЯДІ УСТЬ-АЛЬМІНСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ (ПІВДЕННО-ЗАХІДНИЙ КРИМ)

Геннадій Медведев

Інститут археології Криму (Сімферополь, Автономна Республіка Крим)

e-mail: medvedgen@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0977-8321>

У статті розглядаються поховання зі зброєю з Усть-Альмінського некрополя, його типологія, хронологія та статистика, а також місце та роль зброї у поховальному обряді. За кількістю озброєння Усть-Альмінський некрополь виділяється серед пізньоскіфських пам'яток Криму.

Основна роль зброї у поховальному обряді – його функціональне призначення. Аналіз поховальних комплексів Усть-Альмінського некрополя показав, що за кількістю зброї у похованнях, на першому місці була клинкова зброя. Потім зброя дистанційного бою (луки і стріли), і на третьому місці – списи, а ще далі – сокири. У результаті порівняльного аналізу поховального обряду Усть-Альмінського некрополя, ми знаходимо подібні риси в обрядах сарматів у Поволжі, на Дону, Прикубанні, Прикавказзі та Боспорі.

Ключові слова: пізньоскіфська культура, поховання зі зброєю, сармати, мечі та кинджали, дистанційна зброя, списи, сокири

Питання пов'язані з вивченням ролі зброї у поховальному обряді пізньоскіфської та сарматської культур, протягом років і на даний час залишаються актуальними. Зброя є значущим джерелом у реконструкції етнічних, культурних, військово-політичних та інших подій і контактів у перші століття нашої ери в Криму та за його межами. Знахідки зброї походять в основному з поховальних комплексів, тому залишається високою значимістю дослідження поховальних споруд.

Усть-Альмінський некрополь розташований в 1,2 км на північний захід від с. Піщане (кол. Алма-Тамак) Бахчисарайського району, що у Південно-Західному Криму, на схід від городища (рис. 1).

На Усть-Альмінському некрополі протягом багатьох сезонів було досліджено значну кількість поховальних споруд зі зброєю та накопичений значний археологічний матеріал – поховальні комплекси кінця II ст. до н.е. – середини III ст. н.е. (рис. 2).

Велика частина поховальних комплексів Усть-Альмінського некрополя, в яких містилася зброя, були опубліковані у низці робіт¹. А у недавній час вийшли друком,

¹ Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище и некрополь. Киев: Киевская Академия Евробизнеса, 1994. Табл. 2, 21; 10, 28; 27, 42; 29, 24; 31, 33; 38, 21; 39: 13; 40, 15; 43, 34; 44, 9, 39; Пуздовский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники. Симферополь: Бизнес-Информ, 2007. Рис. 86-90; 92-94; Склеп с элитными воинскими погребениями из Усть-Альминского некрополя // История и археология Крыма. Вып. II. 2015. С. 186-199; Пуздовский А.Е., Медведев Г.В. Погребения I-II вв. н.э. из Усть-Альминского некрополя // Херсонесский сборник. Вып. XIV. 2005. Рис. 4, 1; Пуздовский А.Е., Труфанов А.А. Погребение воина из Усть-Альминского некрополя (могила 848) // История и археология Крыма. Вып. IV. 2016. С. 27-37; Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2008-2014 гг. // Усть-Альминское городище и некрополь в Юго-Западном Крыму. Т. 1. Симферополь: Бровко А.А., 2016. Рис. 5; 7, 7; 17, 10; 70; 135, 8; 138, 16, 20; 157; 158; 163; Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2004-2007 гг. // Усть-Альминское городище и некрополь в Юго-Западном Крыму. Т. 2. Симферополь: Бровко А.А. 2017.

статті присвячені наконечникам списів, клинкової (мечів і кинджалів) і зброї дистанційного бою (луки, стріли та сагайдачні набори) з Усть-Альмінського некрополя². Але спеціальної узагальнюючої роботи з аналізом даних, присвяченої зброї та її місцю й ролі у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя до теперішнього часу не існує.

Всього, як відомо, на Усть-Альмінському некрополі проаналізовано близько 171 поховання з 187 одиницями зброї.

Клинкова зброя – найчисленніша серед усіх видів зброї на даному некрополі, де виявлено 110 мечів і кинджалів (58,8%). Клинки були представлені трьома основними типами, з них у фрагментах невизначених типів було близько 24-х клинків. Найбільша кількість містилася у склепах (63,3%)³.

Мечі та кинджали з кільцевим навершям і прямим перехрестям відрізняються між собою незначно, за типологією А.М. Хазанова або О.В. Симоненка ці відмінності виражені у формі клинка⁴.

На Усть-Альмінському некрополі відомий 31 екземпляр мечів і кинджалів з кільцевим навершям, що склало майже третину (28,1%) від загальної кількості клинкової зброї. У некрополі виділяється один екземпляр без перехрестя. Клинки такого типу, без перехрестя, досить рідко зустрічалися у похованнях сарматів⁵.

У Криму клинки з кільцевим навершям досить добре відомі у похованнях пізніх скіфів і сарматів. І такі мечі та кинджали було знайдено у некрополях Неаполя Скіфського, Бітака, Бельбек IV, Завітне, Нейзац, Оpushki, Беляус⁶.

Рис. 10; 40; 42, 1, 2, 10; 46, 1, 15; 49, 1; 70, 3; 84, 12, 14; 89; 105, 6; 110; 128, 6; 150; 158, 7, 8, 10; 160, 4; 170, 5, 6, 15; 196, 15; 203, 9; Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2000-2003 гг. // Усть-Альминское городище и некрополь в Юго-Западном Крыму. Т. 3. Симферополь: Бровко А.А., 2017. Рис. 3, 2; 11; 15; 34, 27; 35, 11; 92; 99, 1; 118; 136, 2; 138; 150, 10, 11; 167, 1; 180, 6; Труфанов А.А., Мордвінцева В.І. Воинское погребение середины I в. н.э. из Усть-Альминского некрополя (Юго-Западный Крым) // Проблемы истории, филологии, культуры. 2016. Вып. 2. Рис. 1; 4; Mordvintseva V.N. Decorated swords as emblems of power on the steppes of the northern Black Sea region (3rd C. BC. – 3rd C. AD) // Anabasis. Studia Ciassica et Orientalia. 2016. Vol. 6. (2015). Fig. 8: 3, 4; Труфанов А.А., Масякин В.В. Римский меч из Усть-Альминского некрополя (Юго-Западный Крым) // Stratum plus. 2019. Вып. 4. Рис. 3; Медведев Г.В. Могилы с коллективными погребениями из Усть-Альминского некрополя // Археологический альманах. 2010. Вып. 22. Рис. 11, 18; Медведев Г.В. Три погребения первых веков нашей эры с мечами из Усть-Альминского некрополя // История и археология Крыма. 2019. Вып. IX. С. 100-113; Медведев Г.В. Мечі та кинджали у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя // Археологія і давня історія України. 2020. Вип. 3 (36). С. 266-280.

² Труфанов А.А. Наконечники копий из Усть-Альминского некрополя // История и археология Крыма. 2016. Вып. IV. С. 47-68; Медведев Г.В. Оружие дистанционного боя (луки и стрелы) в погребальном обряде Усть-Альминского некрополя (Юго-Западный некрополь) (у друці).

³ Медведев Г.В. Мечі та кинджали у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя... С. 266.

⁴ Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов... С. 5-6; Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2010. С. 32, 36, 38.

⁵ Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов... Табл. IV, 3; V, 3; Глебов В.П., Парусимов И.Н. Новые сарматские погребения в бассейне р. Сал (о соотношении раннесарматской и среднесарматской культур) // Сарматы и их соседи на Дону: Материалы и исследования по археологии Дона / Отв. ред. Ю.К. Гугуев. 2000. Вып. III. С. 66, Рис. 7; Кривошеев М.В. Вооружение позднесарматского времени нижнего Поволжья // Доклады к VI Международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Вооружение сарматов: региональная типология и хронология / Отв. ред. Л.Т. Яблонский, А.Д. Таиров. Челябинск, 2007. Рис. 1, 1.

⁶ Бабенчиков В.П. Новый участок некрополя Неаполя Скифского // Вестник древней истории. 1949. Вып. 1. С. 116-118, Рис. 7б; Пуздовский А.Е. Погребения Битакского могильника первых веков н. э. с оружием и конской уздой // Поздние скифы Крыма: Труды государственного исто-

На території поширення сарматських пам'яток, раніше за даними дослідників, було відомо близько 500 клинків з кільцевим навершям. А найбільша їх концентрація відбувалася «між Нижнім Дунаєм, басейном р. Урал і Північним Кавказом»⁷. У степовій зоні Північного Причорномор'я та лісостепу враховано 74 клинки⁸.

Мечі та кинджали з перехрестям і без навершя, за типологією належать до типу 1 мечів з рукояткою-ширем⁹. На Усть-Альмінському некрополі таких клинків виявлено незначну кількість – близько 10 екземплярів¹⁰.

У Криму клинків з перехрестям і без навершя було відомо небагато. Один такий меч, наприклад, був знайдений у некрополі Неаполя Скіфського. У недавній час, такі клинки були зафіксовані у могильнику біля с. Завітне в двох похованнях I ст. н.е.¹¹

Знахідки мечів з рукояткою-ширем і перехрестям, особливо біметалевих, на сарматських територіях досить рідкісні та відомі у сарматських похованнях Нижнього Поволжя і Прикубання¹². Мечі з ромбоподібним перехрестям могли походити з Ханських зразків і могли бути завезеними з Китаю разом з іншими категоріями імпорту¹³.

лического музея. 2001. Вип. 118. С. 137, Рис. 10; Крымская Скифия. II в. до н.э. – II в. н.э.... Рис. 25, I; Гущина И.И., Журавлев Д.В. Некрополь римского времени Бельбек IV в Юго-Западном Крыму // Труды ГИМ. 2016. Вип. 205. Т. 1. С. 73; Гущина И.И., Журавлев Д.В. Некрополь римского времени Бельбек IV в Юго-Западном Крыму // Труды ГИМ. 2016. Вип. 205. Т. 2. Табл. 242, 1, 4; Гущина И.И. О сарматах в Юго-Западном Крыму // Советская археология. 1967. Вип. 1. С. 47, Рис. 3, 6; Богданова Н.А. Могильник первых веков нашей эры у с. Заветное // Археологические исследования на юге восточной Европы: Труды ГИМ. 1989. Вип. 70 (II). С. 57, 59, Табл. XXII, 1, 2; Храпунов И.Н. Погребение воина 2 в. н.э. из могильника Опушки // Древняя Таврика / Отв. ред. Ю.П. Зайцев, В.И. Мордвинцева. Симферополь: Универсум, 2007. С. 116, Рис. 4: 6; Оружие из могильника Нейзац // Terra Barbarica. Monumenta archeological Barbarica. Series Gemina. 2010. Vol. II. С. 535, Рис. 1; Волошинов А.А., Масякин В.В. Погребения с оружием из некрополя римского времени у с. Заветное в Юго-Западном Крыму (раскопки 2005-2006 гг.) // Древняя Таврика / Отв. ред. Ю.П. Зайцев, В.И. Мордвинцева. Симферополь: Универсум, 2007. С. 292, Рис. 3, 11; 6, 2; Дащевская О.Д. Поздние скифы в Крыму. Свод археологических источников, Д 1-7. Москва: Наука, 1991. Табл. 61, 2, 4, 5, 7; Некрополь Беляуса. Симферополь: Феникс, 2014. Табл. 71, 2.

⁷ Sadowski S. Miecz z grobu 8 cmentarzyska Zvenihorod – «Hoeva Hora» na Ukraine. Przyczynek do badań nad rozprzestrzenieniem się mieczy z pierścieniowatym zakończeniem rękojeści // Sarmaci i germanie / Eds. A. Kokowski. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. S. 265-288; Садовски С. Мечи и кинжалы с кольцевым навершием // Боспорские чтения. Боспор Кимерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Oikos / Отв. ред. В.Н. Зинько. Керчь, 2006. С. 254-255; Храпунов И.Н. Погребение воина 2 в. н. э. из могильника Опушки... С. 116; Оружие из могильника Нейзац... С. 535; Медведев Г.В. Три погребения первых веков нашей эры с мечами из Усть-Альминского некрополя // История и археология Крыма. 2019. Вип. IX. С. 103; Храпунов И.Н., Эстер И., Кульчар В., Стоянова А.А. Оружие сарматского времени в Крыму и в Альфельде // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. 2020. Вип. XXV. С. 7.

⁸ Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 32.

⁹ Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов... С. 17; Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 43.

¹⁰ Медведев Г.В. Мечі та кинджали у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя... С. 270-271, рис. 4, табл. 3.

¹¹ Волошинов А.А., Масякин В.В. Погребения с оружием из некрополя римского времени у с. Заветное в Юго-Западном Крыму (раскопки 2005-2006 гг.)... С. 294, рис. 8, 8.

¹² Марченко И.И. Сираки Кубани. Краснодар: Краснодарский государственный университет, 1996. С. 56; Лимберис Н.Ю., Марченко И.И. Погребение сарматского воина на некрополе меотского городища // Евразия в скіфо-сарматське время. Труды государственного исторического музея. 2012. Вип. 191. С. 276, рис. 4, 1.

¹³ Puzdrovskij A.E., Zajcev J.P. Prunkbestattungen des I Jh. n. C. in der Nekropole Ust-Al'ma auf der Krim.

Мечі та кинджали без металевого навершя і перехрестя. Основними характеристиками цього типу мечів є рукоять, викувана разом з клинком у вигляді штиря, або бруска без металевого навершя. У таких мечів навершя могло бути з кістки, алебастру або халцедону¹⁴.

Мечі і кинджали без навершя та перехрестя відносять до 2 і 3 типів за класифікацією А.М. Хазанова. Клинки відрізняються переходом від ручки до клинка, під тупим кутом або прямим кутом¹⁵. Зброї даного типу на Усть-Альмінському некрополі знайдено 45 екземплярів. Один з найбільш ранніх екземплярів відноситься до середини I ст. н.е.¹⁶ На думку дослідників, даний тип клинка широко використовувався на території Середньої Азії та Близького Сходу, хоча зустрічаються іноді й у Данії та Північній Німеччині у кінці II – початку III ст. н.е.¹⁷

Ранні знахідки таких мечів у пізньоскіфських некрополях відомі рідко. Один меч походить з мавзолею Неаполя Скіфського та поодинокі екземпляри з некрополів Беляус і Кольчугіно¹⁸. Значна кількість мечів і кинджалів без перехрестя, що були виявлені у Криму, походить з некрополів Неаполя Скіфського, Бітака, Завітне, Бельбек IV, Скалисті III, Беляус¹⁹.

Мечі та кинджали без перехрестя та металевого навершя досить добре представлені у сарматських некрополях Поволжя, Дону та Прикубання²⁰. Наприклад, на Дону довгі мечі без перехрестя з'явилися у II-I ст. до н.е. і в незначній кількості як імпорт із Середньої Азії²¹. Ці клинки набули поширення у Північному Причорно-

Die Ausgrabungen des Jahres 1999 // Eurasia antiqua. 2004. Vol. 10. Abb. 6; Волошинов А.А., Масякин В.В. Погребения с оружием из некрополя римского времени у с. Заветное в Юго-Западном Крыму (раскопки 2005-2006 гг.)... С. 294; Симоненко А.В. Периодизация военного делаnomadov Евразии в эпоху раннего железа / Отв. ред. Лукьянко С.И. (Война и военное дело в скіфо-сарматском мире. Материалы международной научной конференции памяти А.И. Мелюковой. Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, 2014. С. 337.

¹⁴ Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 46, рис. 29; 30; 32; Безуглов С.И. Позднесарматские мечи (по материалам Подонья) // Сарматы и их соседи на Дону: Материалы и исследования по археологии Дона. 2000. Вып. 1. С. 170, 172.

¹⁵ Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 46, 57, 58.

¹⁶ Медведев Г.В. Мечі та кинджали у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя... С. 272, Рис. 5, табл. 4.

¹⁷ Безуглов С.И. Степь и Танаис во II-III вв. н.э. // Крым в сарматскую эпоху (II в. до н.э. – IV в. н.э.). Материалы X Международной научной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории» / Отв. ред. И.Н. Храпунов. 2019. Вып. V. С. 50.

¹⁸ Дащевская О.Д. Поздние скіфи в Крыму. Свод археологических источников. Вып. Д 1-7. Москва: Наука, 1991. табл. 61, 10; Некрополь Беляуса. Симферополь: Феникс, 2014. С. 30, табл. 62, 1; Храпунов И.Н., Масякин В.В., Мульд С.А. Позднескифский могильник у с. Кольчугино // Бахчисарайский историко-археологический сборник. 1997. Вып. 1. С. 97, Рис. 19, 3.

¹⁹ Сымонович Э.А. Население столицы позднескифского царства (по материалам Восточного некрополя Неаполя скіфского). Київ: Наукова думка, 1983. С. 73, табл. XIV, 6; Пуздровский А.Е. Погребения Битакского могильника первых веков н.э. с оружием и конской уздой... С. 125, 129, 130, Рис. 3, 2; 5, 3; 7, 10; Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... Рис. 13, 2; 25, 2; Гущина И.И. О сарматах в Юго-Западном Крыму // Советская археология. 1967. Вып. 1. С. 47, Рис. 4, 1; Богданова Н.А. Могильник первых веков нашей эры у с. Заветное... С. 59, Табл. XXII: 3, 4; Гущина И.И., Журавлев Д.В. Некрополь римского времени Бельбек IV в Юго-Западном Крыму... Т. 1. С. 74; Т. 2. Табл. 242, 3, 5-7; Богданова Н.А., Гущина И.И., Лобода И.И. Могильник Скалистое III в Юго-Западном Крыму (I-III вв. н.э.) // Советская археология. 1974. Вып. 4. С. 146, Рис. 8, 52; Дащевская О.Д. Поздние скіфи в Крыму... Табл. 61, 8-17.

²⁰ Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов... С. 17, Табл. X, 1-3, 5, XI, 1, 2, 4-7; XIII, 1-2; Марченко И.И. Сираки Кубани... С. 56-58, рис. 78, 9; 97, 12; Кривошеев М.В. Вооружение позднесарматского времени Нижнего Поволжья... Рис. 1, 2-8.

²¹ Безуглов С.И. Позднесарматские мечи (по материалам Подонья) // Материалы и исследования

морі та Криму в I – на початку II ст. н.е.²² Мечі без металевого навершя та перехрестя стають популярним типом на пам'ятках сарматського часу з другої половини II ст. н.е.²³

Клинків інших типів знайдено два екземпляра. Це кинджал з прямим перехрестям і «ріжкоподібним» навершям – його фрагменти (40 см) були знайдені у пограбованому склепі 315 разом з уламками ще трьох мечів²⁴. Він міг бути пізнім варіантом клинка з «серпоподібним» навершям²⁵.

Фрагменти меча римського типу та бронзові деталі піхов походять з пограбованого склепу 1120, який датований серединою I ст. н.е. – серединою II ст. н.е. Аналогічні мечі відомі в Криму та на території Німеччини²⁶.

Більшість поховань з клинками з Усть-Альмінського некрополя датуються серединою – другою половиною I – початком II ст. н.е.²⁷

Меч розташовувався у похованні традиційно з правого боку, за винятком окремих випадків, коли клинок був з лівого боку, або в іншому положенні. Наприклад, коли меч був між ніг (рис. 3, IV), (с. 520/26) – поверх кістяка, або (с. 750), біля правого плеча вістрям до черепу²⁸.

У похованальному обряді Усть-Альмінського некрополя клинкова зброя відіграє провідну роль (59,7%). Мечі без перехрестя та навершя – нечисленні (40,9%). Майже третину – мечі з кільцевим навершям (28,1%). Найрідше – клинки з перехрестям (9,0%)²⁹.

Після клинкової, зброя дистанційного бою (луки та стріли) найбільш масово представлена у похованнях даного некрополя.

Всього на Усть-Альмінському некрополі проаналізовано, з відомих, близько 49 поховань. Більша частина похованих зі зброєю дистанційного бою перебувала у склепах (85%) – це близько чверті від всіх поховань зі зброєю (26,2%).

На Усть-Альмінському некрополі знайдена ціла серія – 7 луків у 6-ти похованнях. У склепі 120/10 вдалося зафіксувати форму лука, який був з цільного дерева «подвійної кривизни з перехопленням у центрі», покладений праворуч біля ніг похованого. В інших випадках це прості луки, від яких збереглися дерев'яні деталі. Всі луки з Усть-Альмінського некрополя можна віднести до 1 типа («скіфського») за типології Н.Є. Берлізова³⁰.

У похованнях Криму, як і на всій території проживання сарматської культури, наявність лука явище рідкісне. У мавзолеї Неаполя Скіфського в одному з поховань знаходилися залишки лука. Потім, у кам'яну склепі цього ж некрополя, було зо-

по археологии Дона. 2000. Ч. 1: Сарматы и их соседи на Дону. С. 174, Рис. 3.

²² Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 57.

²³ Кривошеев М.В. Вооружение позднесарматского времени нижнего Поволжья... С. 65.

²⁴ Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 132.

²⁵ Скрипкин А.С. Азиатская Сарматия. Саратов: Саратовский государственный университет, 1990.

С. 119; Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 137.

²⁶ Труфанов А.А., Масякин В.В. Римский меч из Усть-Альминского некрополя (Юго-Западный Крым) // Stratum plus. 2019. Вып. 4. С. 133, 136, рис. 3-8.

²⁷ Медведев Г.В. Мечі та кинджали у похованальному обряді Усть-Альмінського некрополя... С. 267.

²⁸ Ibid. Табл. 2,10; 4,14, 25;

²⁹ Медведев Г.В. Мечі та кинджали у похованальному обряді Усть-Альмінського некрополя... С. 276.

³⁰ Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятник... Рис. 90; Берлізов Н.Е. Ритмы сарматии. Савромато-сарматские племена Южной России в VII в. до н.э. – V в. н.э. Ч. I. Краснодар: КГУКИ, Парабеллум, 2011. С. 84.

браження лучника. На кам'яному рельєфі з Мар'їне (мікрорайон Сімферополя) – вершник з вигнутим луком³¹. На надгробних стелах Боспору, де поховані представники сарматської знаті кінця I ст. до н.е. – першої половини II ст. н.е., разом з мечами були зображені луки «скіфського» та «гунського» типів³².

У сарматських похованнях з другої половини I ст. н.е. з'являються луки 2 типу («гунського типу») з кістяними накладками та більшими наконечниками стріл до них. Це явище дослідники пов'язують з приходом кочівників «східної хвилі»³³. На Усть-Альмінському некрополі залишків кістяних деталей луків не було виявлено, але великі наконечники були зафіковані.

Поховання із *сагайдачними наборами* з Усть-Альмінського некрополя, склали майже половину від загальної кількості поховань у цілому зі зброєю дистанційного бою (46,9%). Невеликі набори (по 4-17 стріл) знайдено у 12 похованнях (52,1%). Великі набори (понад 20 стріл і до 146) були знайдені в 11 похованнях (47,9%) – переважно у похованнях військової еліти³⁴. У похованнях даного некрополя, від сагайдаків збереглися лише деталі кріплень і прикрас.

У пізньоскіфських похованнях Криму перших століть н.е. великі сагайдачні набори зустрічалися нечасто. Такі набори, з невеликою кількістю стріл, знайдені у трьох похованнях мавзолею Неаполя Скіфського. В одному з поховань мавзолею сагайдак померлого виявився без стріл³⁵. У некрополі біля с. Завітне, що у Південно-Західному Криму, в похованні I ст. н.е. перебував сагайдачний набір (51 наконечник)³⁶.

У сарматів Нижнього Приуралля, Подоння та Нижнього Поволжя у ранньосарматський і середньосарматський час, у військових похованнях разом з мечами досить часто зустрічалися сагайдачні набори, здебільшого це були набори по 30-40 стріл³⁷. Наприклад, у військових похованнях Чортвицького могильника, що на

³¹ Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского // Материалы института археологии. Вып. 96. Москва, 1961. С. 118; Дащевская О.Д. Поздние скифы в Крыму... С. 34, табл. 39, 5; 45, 4.

³² Горончаровский В.А. Между империей и варварами: военное дело Боспора римского времени. Санкт-Петербург-Москва, 2003. Рис. 24; Трейстер М.Ю. Оружие сарматского типа на Боспоре в I-II вв. н.э.... С. 486, Рис. 5, 2; 9.

³³ Muscalu B. Arme sarmatice descoperite în mediul sarmatic dintre Tisa și Dunăre // Bhaut – otebibiblioteca historica et Arheologica universitatis Timisiensis. 2009. Vol. XI. S. 193; Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 94; Зубов С.Э. Воинские миграции римского времени в Среднем Поволжье (I-III вв) // Миграционные процессы в формировании новой этнокультурной среды по материалам археологических данных. Saarbrücken, 2011. С. 43-44; Безуглов С.И. Степь и Танаис во II-III вв. н.э // Крым в сарматскую эпоху (II в. до н.э. – IV в. н.э.). Материалы X Международной научной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории» / Отв. ред. И.Н. Храпунов. Вып. V. Симферополь, 2019. С. 49; Скрипкин А.С., Клепиков В.М. Археологические памятники II-I вв. до н.э. Нижнего Поволжья и некоторые этнические проблемы сарматов // Археология і давня історія України. 2020. Вип. 3 (36). С. 219.

³⁴ Медведев Г.В. Мечі та кінджали у похованальному обряді Усть-Альмінського некрополя... Табл. 5.

³⁵ Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского... С. 118-120; 184, 188-190, рис. 10, I, IV; Дащевская О.Д. Поздние скифы в Крыму... С. 34.

³⁶ Волошинов А.А., Масякин В.В. Погребения с оружием из некрополя римского времени у с. Заветное в Юго-Западном Крыму (раскопки 2005-2006 гг.)... С. 292, Рис. 2; 4.

³⁷ Косяненко В.М. Среднесарматское погребение из могильника Крепинский на левобережье реки Маныч // Сарматы и их соседи на Дону: Материалы и исследования по археологии Дона / Отв. ред. Ю.К. Гугуев. 2000. Вып. III. С. 90. Рис. 1; Мошкова М.Г. Среднесарматские и позднесарматские памятники на территории Южного Приуралья // Доклады к V Международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии / Отв. ред. Б.А. Раев. Краснодар, 2004. С. 29; Глебов В.П. Погребальная обряд-

Верхньому Дону, була велика кількість сагайдачних наборів. У наборах знаходилося по 30-60 стріл, а в інших некрополях зустрічалися поодинокі екземпляри³⁸. На Підкумському могильнику з Центрального Передкавказзя в 39,4% поховань у підбійних могилах I – початку II ст. н.е. перебувала значна кількість сагайдачних наборів³⁹. У пізньосарматський час на Поволжі, наприклад, сагайдачні набори зустрічаються рідше і з меншою кількістю стріл⁴⁰.

Поховання з окремими наконечниками стріл в Усть-Альмінському некрополі по 1-3 стріли містилося в 24-х похованнях (48,9%). Визначено, що на Усть-Альмінському некрополі у 4-х випадках стріла могла бути причиною смерті і вони не враховані як ті, що містять стріли. На думку деяких дослідників, не всі поховання з одиничними наконечниками стріл можна вважати військовими. До військових, у нашому випадку, із загальної кількості поховань (24) можна віднести близько 8-9. А в інших похованнях стріли могли мати інший зміст у похованальному обряді, що міг відрізнятися від ролі військових.

За типологією А.Є. Пуздровського, або О.В. Симоненка, залізні черешкові наконечники з Усть-Альми відносяться до 4-х типів⁴¹. У Криму наконечники стріл перших століть нашої ери зустрічаються у похованнях пізніх скіфів, в основному поодиноко, або набори з невеликою кількістю стріл⁴².

ность раннесарматской культуры Нижнего Подонья во II-I вв. до н.э... С. 70; Глебов В.П., Толочки И.В. Женские погребения с оружием на Нижнем Дону в эпоху позднего эллинизма // Танаис и сарматы. Античная цивилизация и варварский мир Понто-Каспийского региона: Материалы Все-российской научной конференции с международным участием (посвященной 70-летнему юбилею Б.А. Раева (Кагальник, 20-21 октября 2016 г.) / Отв. ред. С.И. Лукьяненко. Ростов-на-Дону, 2016. С. 46, Рис. 3; Яценко С.А. Группы элиты у сарматов // Элита в истории древних и средневековых народов Евразии / Отв. ред. П.К. Дацковский. Барнаул, 2015. С. 93-94; Медведев А.П., Березуцкий В.Д., Бирюков И.Е. Сарматы на Верхнем и Среднем Дону: результаты изучения и новые открытия // Крым в сарматскую эпоху (II в. до н.э. – IV в. н.э.). Материалы X Международной научной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». / Отв. ред. И.Н. Храпунов. Вып. V. Симферополь, 2019. С. 178; Скрипкин А.С. Сарматский погребальный комплекс II-I вв. до н.э из Заволжья // Нижневолжский археологический вестник. 2003. Вып. 6. С. 290, Рис. 1; 2, 1; Скрипкин А.С., Клепиков В.М. Археологические памятники II-I вв. до н.э. Нижнего Поволжья и некоторые этнические проблемы сарматов... С. 218, Рис. 1, 3, 5; 2.

³⁸ Медведев А.П. Периодизация и хронология сарматских памятников на Среднем и Верхнем Дону. Доклады к V Международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии / Отв. ред Б.А. Раев. Краснодар, 2004. С. 91.

³⁹ Абрамова М.П. Подкумский могильник. Москва: Наука, 1987. С. 148.

⁴⁰ Кривошеев М.В., Скрипкин А.С. Формирование и развитие позднесарматской культуры в Нижнем Поволжье (по данным погребального обряда) // Погребальный обряд ранних кочевников Евразии. Материалы и исследования по археологии Юга России. Сборник статей / Отв. ред. Г.Г. Матищов, Л.Т. Яблонский, С.И. Лукьяненко. Вып. III. Ростов-на-Дону, 2011. С. 152; Медведев А.П. Феномен Верхнедонских могильников в контексте позднесарматских и лесостепных культурных традиций // Погребальный обряд ранних кочевников Евразии. Материалы и исследования по археологии Юга России. Сборник статей / Отв. ред. Г.Г. Матищов, Л.Т. Яблонский, С.И. Лукьяненко. Вып. III. Ростов-на-Дону, 2011. С. 283, Рис. 3, 3; Новые сарматские курганы на Среднем Хопре // Археология і давня історія України. 2020. Вип. 3 (36). С. 338, Рис. 5, 6, 6, 6.

⁴¹ Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 137-138; Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 96-98.

⁴² Сымонович Э.А. Население столицы позднескифского царства (по материалам Восточного некрополя Неаполя скифского)... С. 85, Табл. XVI, 8-10, 13-25; Богданова Н.А. Могильник первых веков нашей эры у с. Заветное... С. 59; Пуздровский А.Е. Погребения Битакского могильника первых веков н.э. с оружием и конской уздой... Рис. 7, 5; Puzdrovskij A.E. Tomb of Early Roman Period from

У пізньоскіфських похованнях, та на інших сарматських територіях, переважно зустрічалися наконечники стріл 1 (2) типу. Наприклад, у військовій могилі з некрополя біля с. Опушки були знайдені три наконечника черешкових стріл, два з них 1 (2) типу і одна 3 (1) типу⁴³. У могильнику Бельбек IV серед зброї наконечники стріл практично були відсутні, за винятком архаїчних⁴⁴.

В якості порівняння, більшість (49) чоловічих поховань «Золотого кладовища» що з Прикубання, були військовими, й у наборах серед іншої зброї в 14 випадках були стріли, і тільки у 4-х похованнях – тільки одні стріли⁴⁵.

У пізньосарматський час на Нижньому Поволжі у військових похованнях наконечники стріл стають рідкісним явищем, у 4% з 19% поховань зі зброєю, переважно це одиничні екземпляри⁴⁶.

Положення дистанційної зброї (луків і стріл) у похованні. Основне положення наборів стріл (колчанів) зліва біля ніг (стоп, гомілки, стегна) наконечниками вниз, поодинокі винятки з цього правила: випадок коли стріла біля черепу (с. 520/2а), інший (м. 848) біля плеча, у склепах 120/10 і 620/2 – справа біля ніг. Поодинокі наконечники стріл перебували на кістяку (грудях, животі).

Луки знаходились у склепах 120/10, 520/34 справа біля ніг, у чотирьох похованнях (склепи 550/3, 4, 14) – зліва (рис. 3, III), 590/12 – біля ніг і плеча та в області пояса. А набори стріл містилися з луками тільки у склепі 120/10, а в склепі 520/34 – одна стріла між кісток ніг, у склепі 590/12 – на животі похованого перебували держаки стріл без наконечників⁴⁷.

Поховання зі зброєю дистанційного бою датують аналогічно мечам і кинджалам. Починаючи з другої половини II ст. н.е. поховання з такою зброєю на Усть-Альмінському некрополі, як і на сарматських територіях, зустрічаються все рідше.

У поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя зброя дистанційного бою має важливу роль після клинкової зброї (26,9%), як і у кочових сарматів.

Наконечники списів знайдені у 25 похованнях Усть-Альмінського некрополя, це 15,1% від загальної кількості поховань зі зброєю, або 13,3% від загальної кількості одиниць зброї (11 – у склепах і 14 – у могилах). Наконечники списів з Усть-Альмінського некрополя А.Є. Пуздровський поділяє на 3 типи і два наконечники відносить до дротиків⁴⁸. А.А. Труфанов за типологією О.В. Симоненка поділив їх на 4 типи⁴⁹. Більшість наконечників датуються в межах другої половини I – першої половини II ст. н.е.⁵⁰

the Region of Scythian Neapolis //Ancien Civilizations from Scythia Siberia. 2005. Vol. 11. S. 92, Fig. 7, 3-5; 9, 15-17; Зайцев Ю.П., Мордвінцева В.И. Подвязные фибулы в варварских погребениях Северного Причерноморья позднеэллітического периода // Российская археология. 2003. Вып. 2. С. 149; Дашевская О.Д. Некрополь Беляуса... С. 87.

⁴³ Храпунов И.Н. Погребение воина 2 в. н.э. из могильника Опушки... С. 116, Рис. 2, 3-5.

⁴⁴ Гущина И.И., Журавлев Д.В. Некрополь римского времени Бельбек IV в Юго-Западном Крыму... С. 73-74.

⁴⁵ Гущина И.И., Засецкая И.П. «Золотое кладбище» римской эпохи в Прикубанье. Санкт-Петербург: Фарн, 1994. С. 37-38, Прилож. 4.

⁴⁶ Кривошеев М.В. Вооружение позднесарматского времени нижнего Поволжья... С. 69.

⁴⁷ Медведев Г.В. Оружие дистанционного боя... табл. 1.

⁴⁸ Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 133.

⁴⁹ Труфанов А.А. Наконечники копий из Усть-Альминского некрополя... С. 58-59; Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 70-74.

⁵⁰ Труфанов А.А. Наконечники копий из Усть-Альминского некрополя... С. 59.

У Криму в невеликій кількості наконечники списів знайдені у Східному некрополі Неаполя Скіфського, Беляуса, Бітака⁵¹.

У поховальному обряді сарматів спис на основних територіях не мав широкого використання⁵². Але були і винятки – поховання із Середнього Заволжя, вони складають приблизно ⅔ від усіх «військових» у «Пісеральсько-Андріївських» курганах⁵³. А так само Верхнедонскі поховання піздньосарматского часу, зі значною кількістю наконечників списів⁵⁴. У Прикубанні на «Золотому кладовищі» відомо 15 наконечників списів⁵⁵. Або, наприклад, у сарматських похованнях Альфельда, списи на відміну від мечів, частіше використовувалися у поховальній практиці⁵⁶.

У кількісному відношенні, поховання з наконечниками списів з Усть-Альмінського некрополя також виділяються серед інших некрополів пізньоскіфської культури Криму. Широке поширення наконечників списів у поховальному обряді могильника, за часом відбувається аналогічно часу поширенню мечів і кинджалів та зброї дистанційного бою.

У похованні наконечник списа розташований, у більшості випадків, біля ніг праворуч або ліворуч, далі біля черепа або плеча, і в окремих випадках біля тазу. В усіх похованнях з наконечниками списів, він був єдиною зброєю, за винятком двох поховань (м. 737 і 848), в яких знаходився меч (кинджал) і набір стріл (рис. 5)⁵⁷.

Залізні сокири виявлені у похованнях Усть-Альмінського некрополя у кількості трьох екземплярів. Вони перебували у могилах № 132 – (ПдС) друга половина II ст. н.е., № 63 – (ПдПдЗ) середина III в. н.е., й у № 741 – (ПдС) першої половини III ст. н.е.⁵⁸ Сокири у похованнях були розташовані праворуч біля стегна (таза) (рис. 4, III, IV).

У сарматських похованнях залізні сокири серед зброї зустрічаються досить рідко, і дослідники висловлювали сумнів в їх тільки бойовому призначенні⁵⁹. Проте, у некрополі Неаполя Скіфського їх у мавзолеї, у різні роки досліджень, були знайдені три сокири⁶⁰. Так само у Південно-Західному Криму були знайдені три сокири. Од-

⁵¹ Сымонович Е.А. Население столицы позднескифского царства... табл. XV, Дашевская О.Д. Поздние скифы в Крыму... табл. 60, 16-25; Пуздровский 2007, рис. 89, 5.

⁵² Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья... С. 70; Храпунов И.Н., Эстер И., Кульчар В., Стоянова А.А. Оружие сарматского времени... С. 8.

⁵³ Зубов С.Э. Воинские миграции римского времени в Среднем Поволжье (I-III вв) // Миграционные процессы в формировании новой этнокультурной среды по материалам археологических данных... С. 103.

⁵⁴ Медведев А.П., Березуцкий В.Д., Бирюков И.Е. Сарматы на Верхнем и Среднем Дону: результаты изучения и новые открытия... С. 182.

⁵⁵ Гущина И.И., Засецкая И.П. «Золотое кладбище» римской эпохи в Прикубанье... С. 9.

⁵⁶ Храпунов И.Н., Эстер И., Кульчар В., Стоянова А.А.: Оружие сарматского времени... С. 11.

⁵⁷ Труфанов А.А. Наконечники копий из Усть-Альминского некрополя... С. 59; Медведев Г.В. Мечи та кинджали у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя... Табл. 4, 24, 35.

⁵⁸ Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 134.

⁵⁹ Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов... С. 51; Копылов В.П., Коваленко А.Н. О формировании элитарной культуры у племен среднесарматского времен // Античная цивилизация и варварский мир Понто-Каспийского региона. Материалы всероссийской научной конференции с международным участием, (посвященной 70-летнему юбилею Б.А. Раева. Кагальник, 20-21 октября 2016 г.) / Отв. ред. С.И. Лукьянко. Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, 2016. С. 128-129; Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 134.

⁶⁰ Сымонович Е.А. Население столицы позднескифского царства... Рис. 5, 30; Дашевская О.Д. Поздние скифы в Крыму... С. 35, Табл. 60, 27-28; Шульц П.Н. Мавзолей Неаполя Скифского. Москва: Наука, 1953. Табл. XI, 3; Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского // Материалы института археологии. 1961. Вып. 96. С. 120, Рис. 11, 5; С. 134, Рис. 89, 1.

на з них походить з дореволюційних розкопок кургану З біля с. Долинне, два інших – з могильника Мангуш⁶¹. У Бітакському могильнику в підбійній могилі № 29/1 знаходилася залізна сокира⁶². Решта сокир, знайдених у Криму, відносяться, переважно, до пізньоримського часу⁶³.

Часто сокири зустрічаються саме у комплекті з іншою зброєю в елітних похованнях. Наприклад, у кургані біля с. Олонешти (Молдова) у наборі серед зброї знаходилася сокира⁶⁴. У Прикубанні в «Золотому Кладовищі» дві сокири включені авторами до таблиці як зброю⁶⁵ (хоча в окремих випадках в обряді сокира могла мати іншу роль). Наприклад, у похованні № 1 кургану могильника Височина V (Нижній Дон), у жіночих похованнях пізньосарматського часу серед інвентарю перебували сокири⁶⁶. Можливо, у таких похованнях сокира, як, наприклад, і меч, могли нести роль соціального індикатора, особливо у жіночих похованнях.

На Усть-Альмінському некрополі зі 171 поховання зі зброєю, велика частина зброї містилася у склепах (80,7%). У 36 могилах зі зброєю, більше половини з них (60,1%) перебувало у підбійних могилах, інші – у ґрунтових могилах із заплечиками.

Орієнтація визначена у 101 (59,0%) похованні зі зброєю, і була переважно у південному секторі (45,5% від визначених), з них з відхиленнями до ПдС (67,3%) і до ПдЗ (34,7%). У північному секторі виявлено 23,7% від визначених поховань, з них з відхиленнями до ПнЗ (62,5%) і до ПнС (29,1%). У 41% поховань зі зброєю орієнтація не визначена через пограбування.

В якості аналогії слід зазначити, що для степового населення середньосарматського часу, наприклад, у середньому Поволжі або Південному Приураллі переважає південний сектор орієнтувань з відхиленнями на схід (11,8%), або захід (26,7%)⁶⁷. Для поховань I – початку II ст. н.е. збільшуються Пд і ПдЗ орієнтування при загальному зменшенні всіх інших⁶⁸. На Середньому і Верхньому Дону у середньосарматський час більшість чоловічих поховань (30-40 років) були орієнтовані, в основному, у південному півколі. Але у пізньосарматський час, ситуація у цих районах також змінюється убік зменшення кількості поховань зі зброєю й орієнтація зміщується у північний сектор⁶⁹. Воронезька група сарматських поховань виділя-

⁶¹ Кулаковский Ю.А. Отчет о раскопках в Таврической губернии в 1895 г. // Научный архив Института истории материальной культуры РАН. Ф. 1. Дело АК. 1895. № 90. С. 18, Рис. 35; Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище и некрополь... С. 150, Рис. 24, 5.

⁶² Пуздовский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 134, Рис. 89, 2.

⁶³ Храпунов И.Н., Эстер И., Кульчар В., Стоянова А.А. Оружие сарматского времени в Крыму... С. 9.

⁶⁴ Курчатов С.И., Бубулич В.Г. Сарматское погребение из кургана у с. Олонешты... С. 290, Рис. 3.

⁶⁵ Гущина И.И., Засецкая И.П. «Золотое кладбище» римской эпохи в Прикубанье... Прил. 4, Табл. 10, 97; 468, 467.

⁶⁶ Безпалый Е.И. Позднесарматское погребение из могильника Высочино V на водоразделе между Кагальником и Доном // Сарматы и их соседи на Дону: Материалы и исследования по археологии Дона. 2000. Вып. I. С. 159, Рис. 1; 3, 3; Мошкова М.Г. Два позднесарматских погребения в группе «Четыре брата» на Нижнем Дону // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы / Отв. ред. В.И. Козенкова, Ю.А. Каснов, И.Г. Розенфельтд. Москва: Наука, 1978. С. 73, Рис. 2, 3.

⁶⁷ Мошкова М.Г. Среднесарматские и позднесарматские памятники на территории Южного Приуралья //. Доклады к V Международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии / Отв. ред Б.А. Раев. Краснодар, 2004. С. 23.

⁶⁸ Скрипкин А.С. Азиатская Сарматия... С. 184.

⁶⁹ Медведев А.П., Березуцкий В.Д., Бирюков И.Е. Сарматы на Верхнем и Среднем Дону... С. 177-178, 182.

ється значною кількістю військових поховань (Чертовицькі могильники I, II) – (37,2%) чоловічі поховання зі зброєю переважає ПдС орієнтація⁷⁰. Аналогічна ситуація простежується у цей час в Нижньому Поволжі – зброя простежена тільки у 21,3% поховань⁷¹.

Поза у похованих на Усть-Альмінському некрополі, в основному витягнута на спині (у 101-му випадку визначена), руки вздовж тулуба. Присутні випадки схрещених ніг у померлих (9 випадків), в окремих випадках одна або обидві ноги зігнуті (ромбом), іноді рука на тазі (животі). В одному випадку в склепі 777/2 було зафіксовано нестандартне положення кістяка: «кістки рук покладені на середню частину тулуба або заведені за спину. Кістки таза неприродно вивернуті, ноги схрещені в колінах, при цьому тазостегнові суглоби також неприродно вивернуті». Імовірно воїн був розчленований під час бою, а під час поховання його поклали по частинам не в анатомічному порядку, можливо випадково, а можливо що з певною метою⁷². У сарматів відомі випадки поховань у нестандартних позах⁷³.

Дерев'яні труни виявлені у 37 похованих, з них 10 поховань перебували в колодах, у п'яти випадках поховані були розташовані, ймовірно, на настилах (склеп 777), в одному випадку простежується тлін, мабуть від савана (кошми?) (M. 848). У семи похованих знайдена м'ясна їжа – кістка частіше у головах, могла бути в тарілці з ножем. В окремих випадках у похованнях перебували вудила і деталі кінського спорядження, в основному в елітних похованнях⁷⁴.

Після середини I в. н.е. відбуваються зміни в етнічній і соціальній структурі Усть-Альмінського городища. До середини I ст. н.е. зброя на некрополі досить рідкісне явище. Починаючи з другої половини I ст. н.е. Усть-Альмінський некрополь різко виділяється за кількістю поховань зі зброєю, серед некрополів пізньоскіфської культури Криму. На Усть-Альмінському городищі відбувається різке збільшення кількості населення, можливо за рахунок переселення сюди сарматів-найманців (військових дружин) з території Боспору. У цей час на некрополі виділяється поховання військової еліти. Починаючи з середини – другої половини II ст. н.е. кількість військових поховань на Усть-Альмінському некрополі скорочується.

Елементи похованального обряду некрополя знаходять аналогії у традиціях сарматської культури кочового й осілого населення Північного Причорномор'я, Поволжя, Подоння та Боспору.

Зміни у похованальному обряді Усть-Альмінського некрополя пов'язані з воєнно-політичними подіями, які відбувались у Криму. У I ст. н.е. Херсонес і велика частина Криму і території пізньоскіфської держави перебували під контролем Боспор-

⁷⁰ Медведев А.П.. Этнокультурные процессы на верхнем Дону в сарматское время (II в. до н.э. – III в. н.э.) // Вестник Воронежского государственного университета: История, политология, социология. 2006. Вып. I. С. 41; Медведев А.П., Березуцкий В.Д., Бирюков И.Е. Сарматы на Верхнем и Среднем Дону... С. 181.

⁷¹ Кривошеев М.В. Вооружение позднесарматского времени нижнего Поволжья... С. 65.

⁷² Пуздровский А.Е. Склеп с элитными воинскими погребениями из Усть-Альминского некрополя... С. 188; Пуздровский А.Е., Труфанов А.А. Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2000-2003 гг... С. 43.

⁷³ Балабанова М.А. Поза погребенных как объект археолого-этнографических исследований (по погребальным комплексам позднесарматского времени) // Погребальный обряд ранних кочевников Евразии. Материалы и исследования по археологии Юга России. Сборник статей / Отв. ред. Г.Г. Матишин, Л.Т. Яблонский, С.И. Лукьяненко. Вып. III. Ростов-на-Дону, 2011. С. 32.

⁷⁴ Медведев Г.В. Мечі та кінджали у похованальному обряді Усть-Альмінського некрополя... Табл. 5.

ського царства. Кримська Скіфія брала участь у римсько-боспорських війнах 45-49 рр. н.е. на стороні Боспору, в усякому разі на перших етапах. Варвари у 62 р. н.е. осаджують Херсонес, а для усунення загрози захоплення міста, намісник Риму Нижньої Мезії Плавтій Сільван організував військову експедицію. У II ст. н.е. відбуваються військові дії Боспорської армії на території Кримської Скіфії⁷⁵, що не могло не відбитися у змінах поховального обряду.

REFERENCES

- Abramova, M.P.** (1987). *Podkumskii mogilnik* [Podkum burial ground]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Babenchikov, V.P.** (1949). *Novyi uchastok nekropolia Neapolia Skifskogo* [New sector of the necropolis Naples Scythian]. *Vestnik drevnej istorii*, 1, 111-119 [in Russian].
- Balabanova, M.A.** (2011). Poza pogrebennyykh kak obiekt arkheologo-etnograficheskikh issledovanii (po pogrebalnym kompleksam pozdnesarmatskogo vremeni) [Pose of the Buried as an Object of Archaeological and Ethnographic Research (Based on Burial Complexes of the Late Sarmatian Time)]. In **Matishov, G.G., Yablonskii, L.T. & Lukiahko, S.I.** (Eds.). *Pogrebalnyi obriad rannikh kochevnikov Evrazii. Materialy i issledovaniia po arkheologii Yuga Rossii* (Vol. III, pp. 23-39). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Bezpalyi, E.I.** (2000). Pozdnesarmatskoe pogrebenie iz mogilnika Vysochino V na vodorazdele mezhdu Kagalnikom i Donom [Late Sarmatian burial from the VysochinoV burial ground at the watershed between Kagalnik and Don]. *Sarmaty i ix sosedii na Donu: Materialy i issledovaniia po arkheologii Dona* (Vol. I, pp. 156-158) [in Russian].
- Bezuglov, S.I.** (2000). Pozdnesarmatskie mechi (po materialam Podonia) [Late Sarmatian swords (by materials of the Don)]. *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dona, Sarmaty i ikh sosedii na Donu*, (Vol. 1, pp. 169-193). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Bezuglov, S.I.** (2019). Step i Tanais vo II-III vv. n.e [The Steppe and Tanais in the Second and Third Centuries AD]. *Krym v sarmatskuiu epokhu (II v. do n.e. – IV v. n.e.)*. Materialy X Mezdnarodnoi nauchnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii», (Vol. V, pp. 47-52). Simferopol [in Russian].
- Bezuglov, S.I. & Glebov, V.P.** (2014). Rannesarmatskoe pogrebenie s dvumia mechami iz mogilnika Sukho-Duderevskii II [Early Sarmatian burial with two swords from the burial ground Sukho-Duderevskiy II]. *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdynarodnoi naychnoi konferentsii pamiatni A.I. Meliukovo*, (pp. 49-56). Rostov-na-Donu: UNTS RAN [in Russian].
- Berlizov, N.E.** (2011). *Ritmy sarmatii. Savromato-sarmatskie plemena Yuzhnoi Rossii v VII v. do n.e. – V v. n. e.* [Rhythms of Sarmatia. Savromato-Sarmatian tribes of southern Russia in the VII Century BC – V Century AD]. Vol. I, Krasnodar: KGUKI, Parabellum [in Russian].
- Bogdanova, N.A.** (1989). Mogilnik pervykh vekov nashei ery u s. Zavetnoie [Burial ground of the first centuries AD near the village of Zavetnoie]. *Arkheologicheskie issledovaniia na Yuge Vostochnoi Evropy. Trudy Gosudarstvennogo muzeia* (Vol. 70, pp. 18-70). Moskva [in Russian].
- Bogdanova, N.A., Gushchina, I.I. & Loboda, I.I.** (1974). Mogilnik Skalistoe III v Yugo-Zapadnom Krymu (I-III vv. n.e.) [Burial ground Skalistoye III in the South-West Crimea (I-III centuries AD)]. *Sovetskaia arkheologiya*, 4, 121-152 [in Russian].
- Dashevskaiia, O.D.** (1991). Pozdnie skify v Krymy. *Svod arkheologicheskikh istochnikov* [Late Scythians in Crimea (Code of Archaeological Sources)]. Vol. D 1-7. Moskva: Nauka [in Russian].
- Gorонcharovskii, V.A.** (2003). *Mezdu imperiei i varvarami: voennoe delo Bospora rimskego vremeni* [Between the Empire and the barbarians: the military affairs of the Bosporus during the Roman period]. Sankt-Petersburg – Moskva [in Russian].
- Glebov, V.P.** (2011). Pogrebalnaia obriadnost rannesarmatskoi kultury Nizhnego Podonia III vv. do n.e. [Funeral rituals of the Early Sarmatian culture of the Lower Don region of the 3rd century BC]. In

⁷⁵ Щеглов Н. Северо-Западный Крым в античную эпоху. Ленинград: Наука, 1978. С. 135; Колтухов С.Г. Укрепление Крымской Скифии. Симферополь: Сонат, 1999. С. 97; Пуздровский А.Е. Политическая история Крымской Скифии во II в. до н.э. – III в. н.э // Вестник древней истории. 2001. Вып. 3. С. 109; Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. – III в. н.э. Погребальные памятники... С. 89; Уженцев В.Б. Эллины и варвары Прекрасной Гавани (Калос Лимен в IV в. до н.э. – II в. н.э.). Симферополь, Универсум, 2006. С. 135; Медведев Г.В. Три погребения первых веков нашей эры с мечами из Усть-Альминского некрополя... С. 104.

- Matishov, G.G.. Yablonskii, L.T. & Lukashko, S.I.** (Eds.). *Pogrebalnyi obriad rannikh kochevnikov Evrazii. Materiały i issledovaniia po arkheologii Yuga Rossii*. Sbornik statei, (Vol. III, pp. 63-87). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Glebov, V.P. & Parusimov, I.N.** (2000). Novye sarmatskie pogrebeniya v baseine r. Sal (o sootnoshenii rannesarmatskoi i srednesarmatskoi kultur) [New Sarmatian burials in the river basin Sal (on the ratio of early Sarmatian and Middle Sarmatian cultures)]. In **Guguev, Yu.K.** (Ed.). *Sarmaty i ikh sosedи na Donu: Materiały i issledovaniia po arkheologii Dony*, (Vol. III, pp. 61-89). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Glebov, V.P. & Tolochko, I.V.** (2016). Zhenskie pogrebeniya s oruzhiem na Nizhnem Donu v epokhu pozdnego ellinizma: Tanais i sarmaty [Female burials with weapons in the Lower Don in the era of late Hellenism: Tanais and Sarmatians]. In **Lukashko, S.I.** (Ed.). *Antichnaia tsivilizatsiia i varvarskii mir Ponto-Kaspiskogo regiona: materiały Vserossiiskoi nauchnoi konferentsii s mezdunarodnym uchastiem*, (pp. 44-84). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Gushchina, I.I.** (1967). O sarmatakh v Yugo-Zapadnom Krymu [About the Sarmatians in the South-West Crimea]. *Sovetskaia arkheologiya*, 1, 40-51 [in Russian].
- Gushchina, I.I. & Zasetskaia, I.P.** (1994). «Zolotoe kladobishche» rimskei epokhi v Prikubanie [«Golden cemetery» of the Roman age in the Kuban' basine]. Sankt-Petersburg [in Russian].
- Gushchina, I.I. & Zhuravliov, D.V.** (2016). Nekropol rimskego vremeni Belbek IV v Yugo-Zapadnom Krymu [Necropolis of the Roman Period Belbek IV in Southwestern Crimea]. *Trudy Gosudarstvennogo Istoricheskogo Muzeia*, (Vol. 205, T. 1). Moskva [in Russian].
- Gushchina, I.I. & Zhuravliov, D.V.** (2016). Nekropol rimskego vremeni Belbek IV v Yugo-Zapadnom Krymu [Necropolis of the Roman Period Belbek IV in Southwestern Crimea]. *Trudy Gosudarstvennogo Istoricheskogo Muzeia* (Vol. 205, T. 2). Moskva [in Russian].
- Khazanov, A.M.** (1971). *Ocherki voennogo dela sarmatov* [Essays on the military affairs of the Sarmatians]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Khrapunov, I.N.** (2007). Pogrebenie voina 2 v. n.e. iz mogilnika Opushki [Burial warrior of 2nd century AD from the Opushki burial ground]. In **Zaitsev, Yu.P. & Mordvintseva, V.I.** (Eds.). *Drevniaia Tavrika*. Simferopol: Universum, (pp. 115-124) [in Russian].
- Khrapunov, I.N.** (2010). Oruzhie iz mogilnika Neizats [Weapons from the Neizats burial ground]. *Terra Barbarica. Monumenta archeological Barbarica. Series Gemina II*, 535-556 [in Russian].
- Khrapunov, I.N., Masiakin, V.V. & Muld, S.A.** (1997). Pozdneskifskii mogilnik u s. Kolchugino [Late Scythian burial ground near the village Kolchugino]. *Bakhchisaraiskii istoriko-kulturnyi sbornik*, 1, 76-155 [in Russian].
- Khrapunov, I.N., Ester, I., Kulchar, V. & Stoianova, A.A.** (2020). Oruzhie sarmatskogo vremeni v Krymu i v Alfelde [Weapons of the Sarmatian time in the Crimea and in Alfeld]. *Materiały po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii, XXV*, 5-24 [in Russian].
- Koltukhov, S.G.** (1999). *Ukreplenia Krymskoi Skifii* [Fortifications of the Crimean Scythia]. Simferopol: Sonat [in Russian].
- Kopylov, V.P. & Kovalenko, A.N.** (2016). O formirovaniil elitarnoi kultury u plemen srednesarmatskogo vremeni [On the formation of an elite culture among the tribes of the Middle Sarmatian time]. In **Lukashko, S.I.** (Ed.). *Antichnaia tsivilizatsiia i varvarskii mir Ponto-Kaspiskogo regiona. Materiały vserossiiskoi nauchnoi konferentsii* (Kagalnik, 20-21 oktiabria, 2016), (pp. 125-129). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Kosianenko, V.M.** (2000). Srednesarmatskoe pogrebenie iz mogilnika Krepinskii I na levoberezhie reki Manych [Middle Sarmatian burial from the Krepinsky burial ground on the left bank of the Manych River]. In **Guguev, Yu.K.** (Ed.). *Sarmaty i ikh sosedi na Donu: Materiały i issledovaniia po arkheologii Dony*, (Vol. III, pp. 90-94) [in Russian].
- Krivosheev, M.V.** (2007). Vooruzhenie pozdnesarmatskogo vremeni nizhnego Povolzhia [Armament of the late Sarmatian time Lower Volga region]. In **Yablonskiy, L.T. & Tairov, A.D.** (Eds.) *Doklady k VI mezdunarodnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Vooruzhenie sarmatov: regionalnaia tipologija i khronologija*, (pp. 65-70). Cheliabinsk [in Russian].
- Krivosheev, M.V. & Skripkin, A.S.** (2011). Formirovanie i razvitiye pozdnesarmatskoi kultury v Nizhnem Povolzhie (po dannym pogrebalnogo obriada) [Formation and development of the late Sarmatian culture in the Lower Volga region (according to the burial rite)]. In **Matishov, G.G., Yablonskii, L.T. & Lukyashko, S.I.** (Eds.) *Pogrebalnyi obriad rannikh kochevnikov Evrazii. Materiały i issledovaniia po arkheologii Yuga Rossii*. (Vol. III, pp. 146-164). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Kulakovskii, Yu.A.** (1895). *Otchet o raskopkakh v Tavricheskoi gubernii v 1895 g.* [Report on excavations in the Tauride province in 1895]. NA IIMK RAN (F. 1, Delo AK, Vol. 90) [in Russian].

- Kurchatov, S.I. & Bubulich, V.G.** (2003). Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana u s. Oloneshty – 40 let spustia [Sarmatian burial from a mound near the village Oloneshty – 40 years later]. In **Sava, E.** (Ed.). *Vzaimodeistvie kultur i khronologija Severo-Pontijskogo regiona*, (pp. 285-312). Kishinev [in Russian].
- Limberis, N.Yu. & Marchenko, I.I.** (2012). Pogrebenie sarmatskogo voina na nekropole meotskogo gorodishcha [Burial of a Sarmatian warrior at the necropolis of the Meotian settlement]. *Evraziia v skifo-sarmatskoe vremia. Trudy gosudarstvennogo istoricheskogo muzeia*, 191, 261-281 [in Russian].
- Marchenko, I.I.** (1996). *Siraki Kubani* [Siraki of Kuban]. Krasnodar: KGU [in Russian].
- Medvedev, A.P.** (2004). Periodizatsiia i khronologija sarmatskikh pamiatnikov na Sredнем i Verkhnom Donu [Periodization and chronology of Sarmatian monuments in the Middle and Upper Don]. In **Raiev, B.A.** (Ed.). *Doklady k V Mezhdunarodnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Sarmatskie kultury Evrazii: problemy regionalnoi khronologii*, (pp. 86-94). Krasnodar [in Russian].
- Medvedev, A.P.** (2006). Etnokulturnye protsessy na Verkhnom Donu v sarmatskoe vremia (II v. do n.e. – III v. n.e.) [Ethnocultural processes in the Upper Don in the Sarmatian Time (II century BC – III century AD)]. *Vesnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: istoriia, politologiya, sotsiologiya*, 1, 33-45 [in Russian].
- Medvedev, A.P.** (2011). Fenomen Verkhnedonskikh mogilnikov v kontekste pozdnesarmatskikh i lesostepnykh kulturnykh traditsii [The phenomenon of the Upper Don burial grounds in the context of the Late Sarmatian and forest-steppe cultural traditions]. In **Matishov, G.G. Yablonskiy, L.T. & Lukashko, S.I.** (Eds.). *Pogrebalnyi obriad rannikh kochevnikov Evrazii. Materialy i issledovaniia po arkheologii Yuga Rossii*, (Vol. III, pp. 277-293). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Medvedev, A.P.** (2020). Novye sarmatskie kurgany na Sredнем Khopre [New Sarmatian burial mounds in the Middle Khoper]. *Arheologiya i davnja istorija Ukrayiny*, 3, 334-346 [in Russian].
- Medvedev, A.P., Berezutskii, V.D. & Biriukov, I.E.** (2019). Sarmaty na Verkhnom i Sredнем Donu: rezulaty izuchenija i novye otkrytiya [The Sarmatians in the Upper and Middle Don Areas: The Results of Researches and New Discoveries]. In **Khrapunov, I.N.** (Ed.). *Krym v sarmatskuiu epokhu (II v. do n.e. – IV v. n.e.). Materialy X Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii»*, (pp. 175-187). Simferopol [in Russian].
- Medvedev, G.V.** (2010). Mogily s «kollektivnymi» pogrebeniami iz Ust-Alminskogo nekropolja [Graves with «collective» burials from Ust'-Al'ma necropolis]. *Arheologicheskii almanakh*, 22, 219-234 [in Russian].
- Medvedev, G.V.** (2019). Tri pogrebenija pervykh vekov nashei ery s mechami iz Ust-Alminskogo nekropolja [Three burials of the first centuries of our era with swords from the Ust'-Al'ma]. *Istoriia i arkheologija Kryma*, IX, 100-113 [in Russian].
- Medvedev, G.V.** (2020). Mechta i kindzhal u pokhovalnomu obriadi Ust-Alminskogo nekropolja [Swords and daggers in the funeral ritual of the Ust'-Al'ma necropolis]. *Arkheologija i davnja istorija Ukrayiny*, 3 (36), 266-280 [in Ukrainian].
- Mordvintseva, V.N.** (2016). Decorated swords as emblems of power on the steppes of the northern Black Sea region (3rd century BC. – 3rd century AD). *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 6 (2015), 174-215.
- Moshkova, M.G.** (1978). Dva pozdnesarmatskikh pogrebenij v gruppe «Chetyre brata» na Nizhnem Donu [Two late Sarmatian burials in the «Four Brothers» group in the Lower Don]. *Voprosy drevnej i srednevekovoi arkheologii Vostochnoi Evropy*, (pp. 71-77). Moskva: Nauka [in Russian].
- Moshkova, M.G.** (2004). Srednesarmatskie i pozdnesarmatskie pamiatniki na territorii Yuzhnogo Priuralia [Middle Sarmatian and Late Sarmatian sites in the Southern Urals]. In **Raiev, B.A.** (Ed.). *Doklady k V Mezhdunarodnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Sarmatskie kultury Evrazii: problemy regionalnoi khronologii*, (pp. 22-44). Krasnodar [in Russian].
- Muscalu, B.** (2009). Arme sarmatice descoperite în mediul sarmatic dintre Tisa și Dunăre. *Bhaut – otebibliotheca historica et Arheologica universitatis Timisiensis*, XI, 191-208.
- Pogrebova, N.N.** (1961). Pogrebenija v mavzolee Neapolia Skifskogo [Burials in the mausoleum of Scythian Naples]. *Materialy instituta arkheologii*, 96, 103-213 [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E.** (2001). Pogrebenija Bitakskogo mogilnika pervykh vekov n.e. s oruzhiem i konskoi uzdoi [Burials of the Bitak burial ground of the first centuries AD with weapons and horse bridle]. *Pozdnie skify Kryma. Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeia*, 118, 122-140 [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E.** (2001). Politicheskaja istorija Krymskoi Skifii vo II v. do n.e. – III v. n.e. [The political history of Crimean Scythia in the II century BC – III century AD]. *Vestnik drevnej istorii*, 3, 86-118 [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E.** (2005). Tomb of Early Roman Period from the Region of Scythian Neapolis. *Ancien*

- Civilizations from Scythia Siberia 11, 1-2, 85-105.*
- Puzdrovskii, A.E.** (2007). *Krymskaia Sktfia. II v. do n.e. – III v. n.e. Pogrebalnye pamyatniki [Crimean Scythia. 2nd century BC – 3rd century AD Burial monuments]*. Simferopol: Biznes-Inform [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E.** (2015). Sklep s elitnymi voinskimi pogrebeniami iz Ust-Alminskogo nekropolia [Crypt with elite military burials from the Ust-Alma necropolis]. *Istoriia i arkheologija Kryma, I*, 186-199 [in Russian].
- Puzdrovskij, A.E. & Zajcev, J.P.** (2004). Prunkbestattungen des I Jh. n. c. in der Nekropole Ust-Al'ma auf der Krim. Die Ausgrabungen des Jahres 1999. *Eurasia antiqua*, 10, 229-267.
- Puzdrovskii, A.E. & Medvedev, G.V.** (2005). Pogrebeniia I-II vv. n.e. iz Ust-Alminskogo nekropolia [Burials of the 1-2nd centuries AD from the Ust-Alma necropolis]. *Khersonesskii sbornik*, XIV, 271-282 [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E. & Trufanov, A.A.** (2016). Pogrebenie vonina iz Ust-Alminskogo nekropolia (mogila 848) [A warrior-grave from Ust-Al'ma necropolis (grave 848)]. *Istoriia i arkheologija Kryma*, IV, 27-37 [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E. & Trufanov, A.A.** (2016). *Polevye issledovaniia Ust-Alminskogo nekropolia v 2008-2014 gg.* [Field studies of the Ust'-Al'ma Necropolis in 2008-2014] [Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol v Yugo-Zapadnom Krymu, 1]. Simferopol-Moscow: Brovko A.A. [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E. & Trufanov, A.A.** (2017). *Polevye issledovaniia Ust-Alminskogo nekropolia v 2008-2014 gg.* [Field studies of the Ust'-Al'ma Necropolis in 2004-2007] [Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol v Yugo-Zapadnom Krymu, 2]. Simferopol-Moscow: Brovko A.A. [in Russian].
- Puzdrovskii, A.E. & Trufanov, A.A.** (2017b). *Polevye issledovaniia Ust-Alminskogo nekropolia v 2000-2003 gg.* [Field studies of the Ust'-Al'ma Necropolis in 2008-2014] [Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol v Yugo-Zapadnom Krymu, 3]. Simferopol-Moscow: Brovko A.A. [in Russian].
- Sadowski, S.** (2004). Miecz z grobu 8 cmientarzyska Zvenigorod – «Hoeva Hora» na Ukrainie. *Przyczynek do badań nad rozprzestrzenieniem się mieczy z pierścieniowatym zakończeniem rękojeści. Sarmaci i germanie*. Lublin Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 265-288.
- Sadowski, S.** (2006). Mechi i kinzhaly s koltsevym navershiem [Swords and daggers annular finial]. In **Zinko, V.N.** (Ed.). *Bosporskie chtenia. Bospor Kimeriiskii i varvarskii mir v period antichnosti i srednevekovia. Oikoc*. Kerch, pp. 254-255 [in Russian].
- Simonenko, A.V.** (2010). *Sarmatskie vsadniki Severnogo Prichernomoria* [Sarmatian riders of North Pontic region]. Sankt-Petersburg: Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyiy universitet [in Russian].
- Simonenko, A.V.** (2014). Periodizatsiia voennogo dela nomadov Evrazii v epokhu rannego zheleza [The periodization of the military affairs of the nomads of Eurasia in the era of the early iron]. In **Lukashko, S.I.** (Ed.). *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii pamiatni A.I. Meliukovo*. Rostov-na-Donu, pp. 329-344 [in Russian].
- Skripkin, A.S.** (1990). *Aziatskaia Sarmatia* [Asian sarmatia]. Saratov: SGU [in Russian].
- Skripkin, A.S.** (2003). Sarmatskiy pogrebalnyi kompleks II-I vv. do n. e iz Zavolzhia [The Sarmatian funeral complex of the II-I century BC from the territory of steppe Zavolzhye]. *Nizhnevolzhskii arkheologicheskii vestnik*, 6, 289-29 [in Russian].
- Skripkin, A.S.** (2014). Klinkovoe oruzhie v razrabotke khronologii i nekotorykh voprosov etnopoliticheskoi istorii rannesarmatskoi kultury Volgo-Uralskogo regiona [Blade weapons in the development of chronology and some issues of the ethnopolitical history of the early Sarmatian culture of the Volga-Ural region]. In **Lukashko, S.I.** (Ed.). *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii pamiatni A.I. Meliukovo*, (pp. 367-379). Rostov-na-Donu [in Russian].
- Skripkin, A.S. & Klepikov, V.M.** (2020). Arkheologicheskie pamiatniki II-I vv. do n.e. Nizhnego Povolzhia i nekotorye etnicheskie problemy sarmatov [Archaeological Sites of the Lower Volga Region of the 2nd – 1st centuries BC and some Ethnic Issues of the Sarmatians]. *Arheologija i davnja istorija Ukrayiny*, 3 (36), 214-222 [in Russian].
- Symonovich, E.A.** (1983). *Naselenie stolitsy pozdneskifskogo tsarstva (po materialam Vostochnogo nekropolia Neapolia Skifskogo)* [Population of the capital of the late Scythian kingdom (according to materials from the Eastern Necropolis of Scythian Naples)]. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
- Treister, M.Yu.** (2010). Oruzhie sarmatskogo tipa na Bospore v I-II vv. n.e. [On the weapons of Sarmatian type in the Bosporan Kingdom in the 1st – 2nd centuries AD]. *Drevnosti Bospora*, 14, 484-561 [in Russian].
- Trufanov, A.A.** (2016). Nakonechniki kopii iz Ust-Alminskogo nekropolia [Spear-heads from the Ust'-Al'ma necropolis]. *Istoriia i arkheologija Kryma*, IV, 47-61 [in Russian].
- Trufanov, A.A. & Mordvintseva, V.I.** (2016). Voinskoe pogrebenie serediny I v. n.e. iz Ust-Alminskogo

- nekropolia (Yugo-Zapadnyi Krym) [A warrior grave of the 1st century AD from the Ust'-Al'maa ntcropolis (The South -Western Crimea)]. *Problemy istorii, filologii, kultury*, 2, 196-212 [in Russian].
- Trufanov, A.A. & Masiakin, V.V.** (2019). Rimskii mech iz Ust-Alminskogo nekropolia (Yugo-Zapadnyi Krym) [Roman Sword from Ust'-Alma Necropolis (South-Western Crimea)]. *Stratum plus*, 4, 133-145 [in Russian].
- Uzhentsev, V.B.** (2006). *Elliny i varvary Prekrastnoi Gavani (Kalos Limen v IV v. do n.e. – II v. n.e.)* [Hellenes and barbarians of the Beautiful Harbor (Kalos-Limen in the 4th century BC – 2nd century AD)]. Simferopol: Universum [in Russian].
- Shults, P.N.** (1953). *Mavzolei Neapolia Skif'skogo* [Mausoleum of Naples Scythian]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Shcheglov, A.N.** (1978). *Severo-Zapadnyi Krym v antichnuiu epokhu* [Northwestern Crimea in the Ancient Era]. Leningrad: Nauka [in Russian].
- Voloshinov, A.A. & Masiakin, V.V.** (2007). Pogrebeniia s oruzhiem iz nekropolia rimskogo vremeni u s. Zavetnoe v Yugo-Zapadnom Krymu (raskopki 2005-2006 gg.) [Burials with weapons from the necropolis of the Roman period near the village of Zavetnoe in the Southwestern Crimea (excavations 2005-2006)]. In **Zaitsev, Yu.P. & Mordvintseva, V.I.** (Eds.). *Drevniaia Tavrika*, (pp. 291-302). Simferopol: Universum [in Russian].
- Vysotskaia, T.N.** (1994). *Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol* [Ust-Alminskoe Settlement and Necropolis]. Kiev: Kievskaiia Akademia Evrobiznesa [in Russian].
- Yatsenko, S.A.** (2015). Gruppy elity u sarmatov [Elite groups of Sarmatians]. In **Dashkovskii, P.K.** (Ed.). *Elita v istorii drevnikh i srednevekovykh narodov Evrazii*. Barnaul, pp. 86-98 [in Russian].
- Zaitsev, U.P. & Mordvintseva, V.I.** (2003). Podviaznye fibuly v varvarskikh pogrebeniakh Severnogo Prichernomoria pozdneellinisticheskogo perioda [The Fibulae With Bindings in the Barbarian Burials of North Pontic Area in the Late Hellenic Period]. *Rossiiskaia arkheologiiia*, 2, 134-154 [in Russian].
- Zubov, S.E.** (2011). *Voinskie migratsii rimskogo vremeni v Sredнем Povolzhe (I-III vv.)*. Migratsionnye protsessy v formirovaniii novoi etnokulturnoi sredy po materialam arkheologicheskikh dannykh [Military migrations of the Roman period in the Middle Volga region (I-III century AD). Migration processes in the formation of a new ethnocultural environment based on archaeological data]. Saarbrücken [in Russian].

Gennadii Medvedev

(Institute of Archeology of Crimea, Simferopol, Autonomous Republic of Crimea)

e-mail: medvedgen@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0977-8321>

Weapons in Obsequial Rite of Ust-Alminsk Necropolis (South-Western Crimea)

In terms of the number of weapons, Ust-Alminsk necropolis stands out among the late Scythian sites of the Crimea. The burials with weapons, considering their typology, chronology, statistics, as well as the place and role in the rite are studied in the paper. Primary role of weapons in the obsequial rite is their functional purpose. The analysis of burial complexes showed that a significant number of bladed weapons were in the first place, while at the second place in the obsequial rite of Ust-Alminsk necropolis were remote weapons (bows and arrows), the third took spears, and the last – axes.

From the middle of the first century CE, the number of weapons increased in the burial complexes of Ust-Alminsk necropolis. At that time, Chersonese and much of the Crimea (including the state of the late Scythians) were under the control of the Bosporan Kingdom. Crimean Scythia participated in the Bosporan-Roman War as an ally of Bosporus. In the second century CE, the hostilities of Bosporan army took place in the Crimean Scythia. Those events were reflected in the obsequial rite.

In the first centuries of CE in Ust-Alminsk necropolis appeared the traditions of an obsequial rite, peculiar to the population of the Sarmatian era of steppe areas of the Northern Black Sea region and Volga region. This can be observed in the peculiarities of the obsequial rite. In addition, there were changes in the ethnic and social structure of late Scythian society,

since along with the civilian, the military elite was formed. That was reflected in the richness of the obsequial inventory of military burials.

Keywords: late Scythian culture, burial with weapons, Sarmatians, swords and daggers, remote weapons, spears, axes

Надійшла до редакції / Received: 15.05.2021

Схвалено до друку / Accepted: 21.06.2021

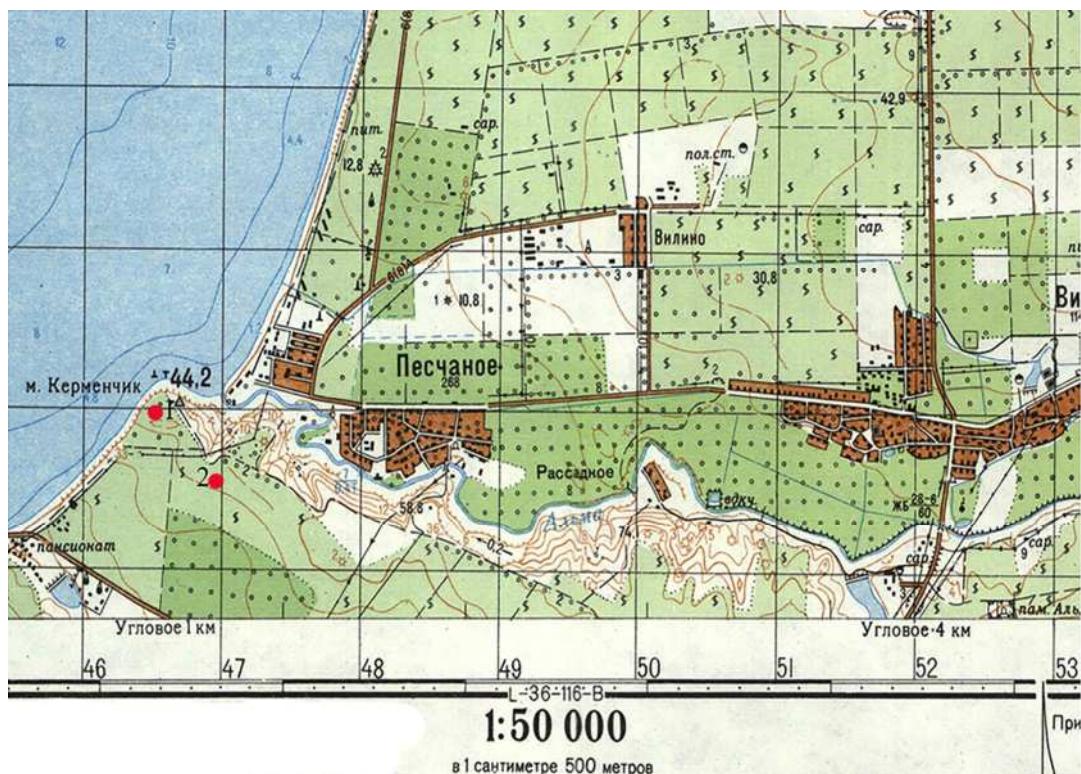

Рис. 1. Географічне положення Усть-Альмінського городища і некрополя
(Бахчисарайський район, Автономна Республіка Крим)
1 – Усть-Альмінське городище, 2 – Усть-Альмінський некрополь

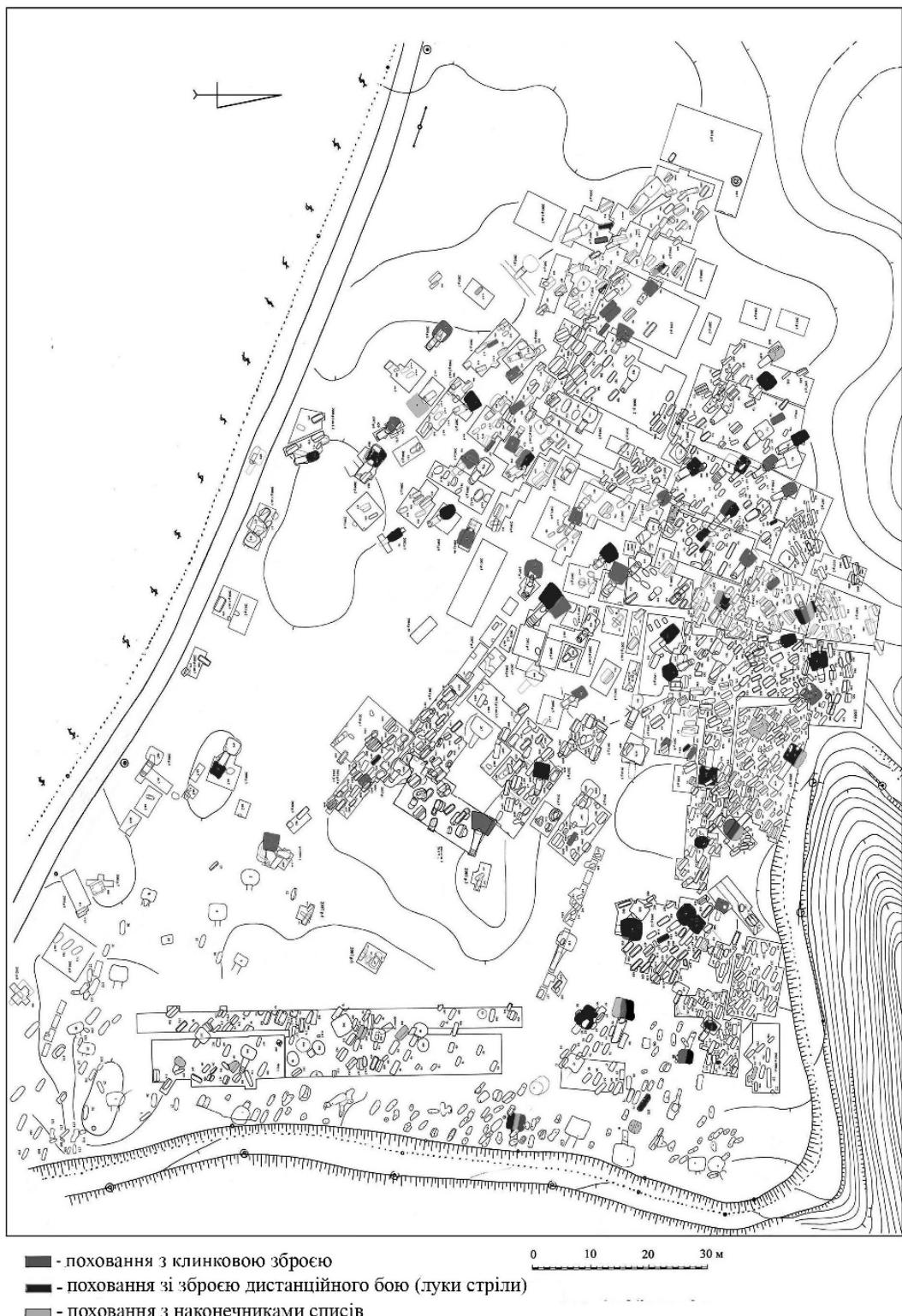

Рис. 2. План Усть-Альмінського некрополя з похованнями зі зброяєю.

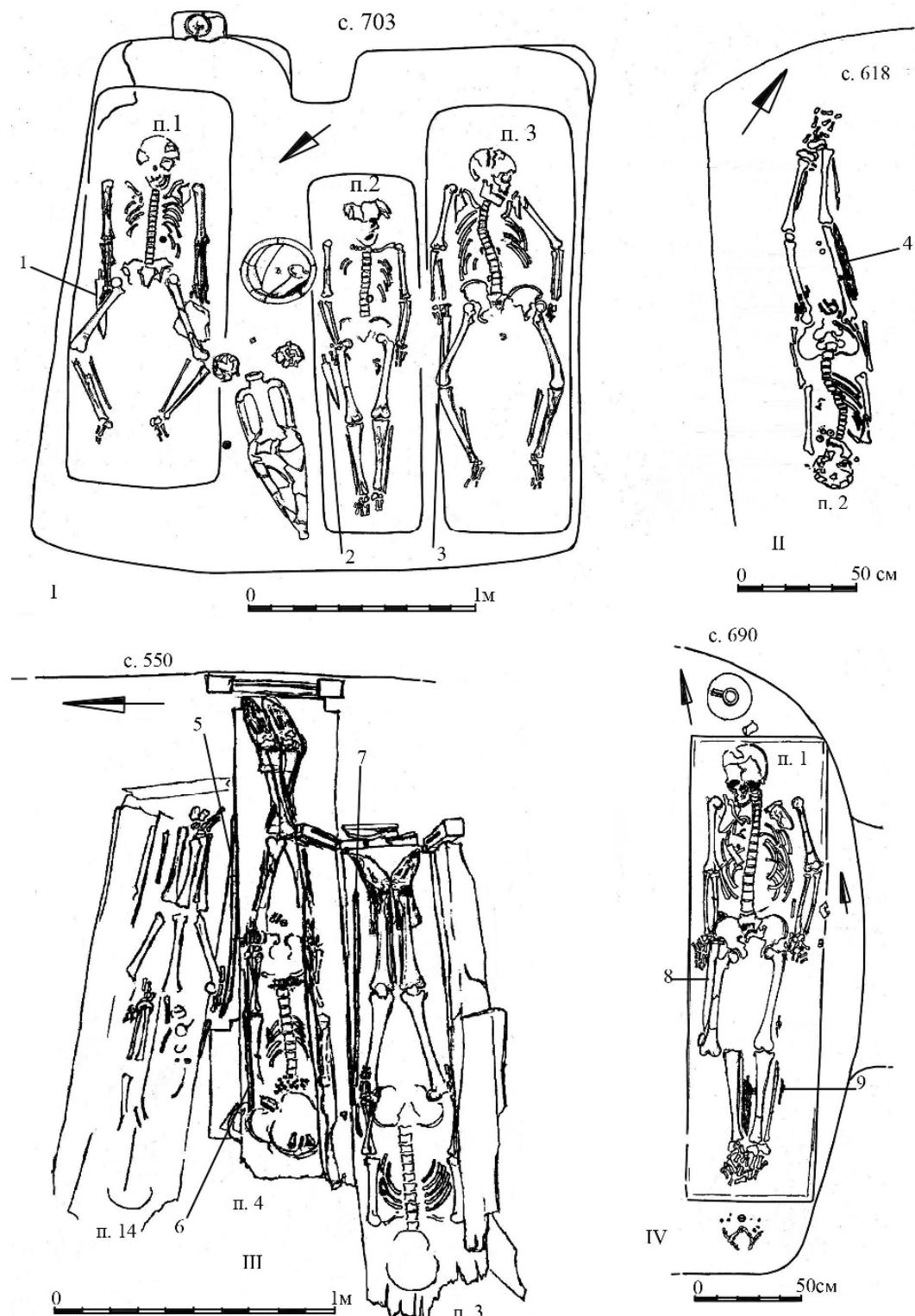

Рис. 3. Поховання зі зброєю із склепів Усть-Альмінського некрополя: I – с. 703: 1-3 – кинджали; II – с. 618/2: 4 – меч; III – с. 550/3, 4, 14: 5-7 – луки; IV – с. 690/1: 8 – меч, 9 – стріли.

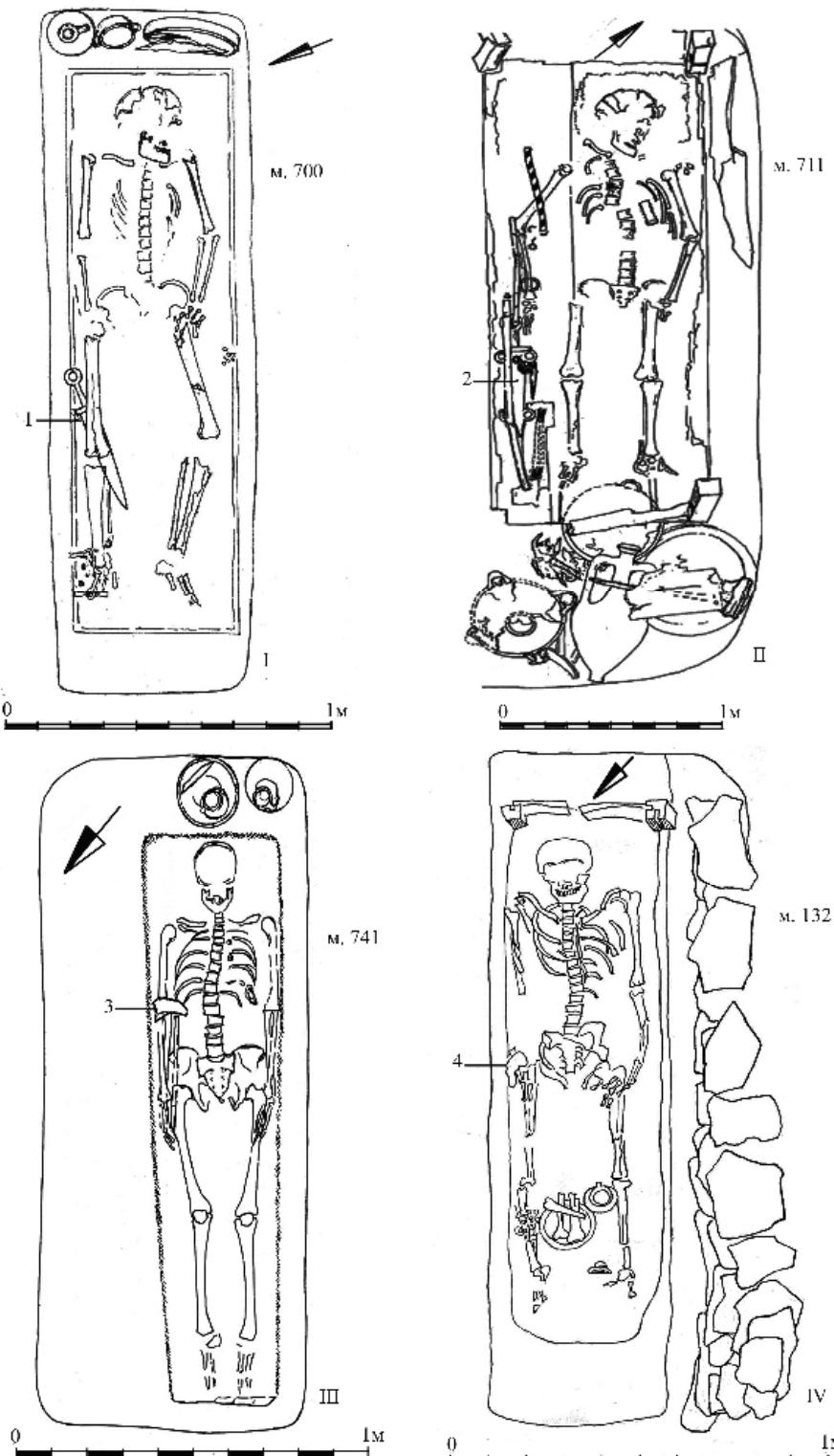

Рис. 4. Могили зі зброєю з Усть-Альмінського некрополя:
I, II – м. 700, 711: 1, 2 – мечі, III, IV – м. 741, 132: 3, 4 – сокири.

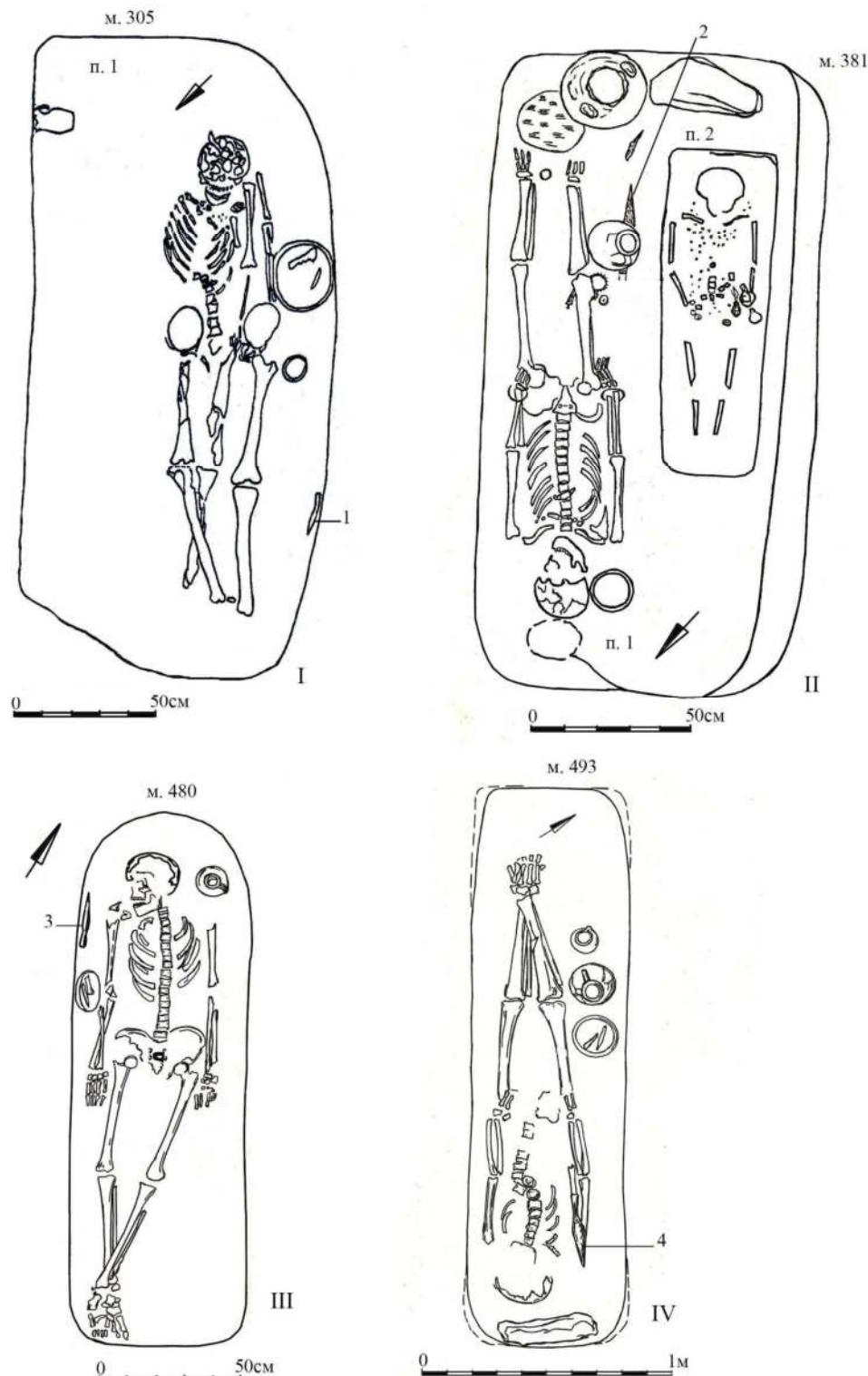

Рис. 5. Могили зі зброєю з Усть-Альмінського некрополя:
I-IV – м. 305, 381, 480, 493: 1-4 – наконечники списів.